

مسئولیت بین المللی دولت‌ها
ناشی از تعهدات زیست محیطی

سیروس امیدی

شرکت نشر بهینه فراگیر

۱۳۹۱

سرشناسه	امیدی، سیروس، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	مسئولیت بین المللی دولتها ناشی از تعهدات زیست محیطی / سیروس امیدی.
مشخصات نشر	تهران: شرکت نشر بهینه فراگیر، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۱۶۰ ص.
شابک	978-964-9935-86-7
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	مسئولیت‌های زیست‌محیطی
موضوع	تعهدات بین‌المللی
موضوع	محیط زیست - حفاظت - جنبه‌های سیاسی
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ ۷۸۸م/الف/۷۱۹۵GE
رده بندی دیویی	۳۶۲/۷
شماره کتابشناسی ملی	۳۴۵۹۵۰

□ نام کتاب : مسئولیت بین المللی دولتها ناشی از تعهدات

زیست محیطی

□ ناشر : شرکت نشر بهینه فراگیر

□ مؤلف : سیروس امیدی

□ ناظر چاپ : مهدی اکبری

□ چاپخانه : پنج رنگ

□ لیتوگرافی : آرش

□ حروف‌نگاری : بنیامین غفاری

□ نوبت چاپ : اول ۱۳۹۱

□ تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه

□ قیمت : ۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-964-9935-86-7

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۹۳۵-۸۶-۷

تهران: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید، ساختمان ۲۵۳، طبقه سوم،

واحد ۳۰۳ تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۶۲۲۷۰

کلیه حقوق قانونی و شرعی برای ناشر محفوظ است. تکثیر تماماً یا قسمتی از این اثر به صورت حروفچینی و چاپ مجدد، چاپ افست، پلی‌کپی، فتوکپی و انواع دیگر چاپ ممنوع است. نقل مطالب به صورت معمول در مقاله‌های تحقیقاتی با ذکر نام کامل ناشر و کتاب آزاد است. متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

فهرست

عنوان

صفحه

مقدمه	۷
فصل اول : تعهدات زیست محیطی	۱۳
۱-۱- تحول حقوق محیط زیست در عرصه بین المللی	۱۸
۲-۱- منابع تعهدات زیست محیطی	۱۹
۱-۲-۱- معاهدات	۲۰
۲-۲-۱- حقوق عرفی و اصول کلی	۲۲
۳-۲-۱- آراء قضایی	۲۴
۴-۲-۱- قطعنامه‌ها و اعلامیه‌های صادره از سوی سازمانها و کنفرانسهای بین المللی	۲۶
۳-۱- محیط زیست و حقوق بشر بین المللی	۲۸
فصل دوم : اصول و قواعد کلی مربوط به مسئولیت بین المللی دولت‌ها	۳۱
۱-۲- مسئولیت مبتنی بر خطا	۳۷
۲-۲- مسئولیت ناشی از خطر	۳۹
۳-۲- نظریه مسئولیت برای اعمال منع نشده	۴۱
فصل سوم: مبانی مسئولیت بین المللی دولت‌ها ناشی از تعهدات زیست محیطی	۴۵
۱-۳- مفهوم مسئولیت بین المللی دولت‌ها در عرصه محیط زیست	۴۹
۲-۳- منبع مسئولیت بین المللی برای خسارات زیست محیطی	۵۳
۱-۲-۳- حقوق بین الملل قراردادی	۵۴
۲-۲-۳- حقوق بین الملل عرفی	۵۷
۳-۳- وجوه تمایز تعهدات زیست محیطی از دیگر تعهدات بین المللی	۶۰
۴-۳- نهادها و سازمان‌های مهم بین المللی مرتبط باتدوین مقررات زیست محیطی	۶۴
۱-۴-۳- سازمان ملل متحد	۶۵
۲-۴-۳- سایر سازمان‌های بین الدولی	۶۷

۶۸.....	۳-۴-۳- سازمان های غیردولتی
۷۳.....	فصل چهارم : مسئولیت دولت ها در قبال نقض تعهدات زیست محیطی
۷۷.....	۱-۴- مفهوم و جایگاه خسارات زیست محیطی
۸۱.....	۲-۴- عمومی یا خصوصی بودن زیان زیست محیطی
۸۴.....	۳-۴- عناصر تشکیل دهنده مسئولیت ناشی از خسارات محیط زیستی
۸۶.....	۱-۳-۴- عمل زیان بار
۸۸.....	۲-۳-۴- ورود زیان
۹۰.....	۳-۳-۴- رابطه سببیت
۹۳.....	۴-۴- مسئولیت محض برای خسارات زیست محیطی
۹۶.....	۵-۴- شیوه های جبران خسارات زیست محیطی
۱۰۳.....	فصل پنجم : مسئولیت دولت ها در پیشگیری از نقض تعهدات زیست محیطی
۱۰۷.....	۱-۵- مفهوم مسئولیت دولت ها در رعایت حفظ محیط زیست
۱۰۸.....	۱-۱-۵- وظیفه ارزیابی
۱۱۳.....	۲-۱-۵- وظیفه اطلاع رسانی
۱۱۶.....	۲-۵- اصول عمومی حقوقی ناظر بر پیشگیری از صدمات زیست محیطی
۱۱۷.....	۱-۲-۵- اصل حاکمیت دولت
۱۱۸.....	۲-۲-۵- اصل همکاری
۱۲۱.....	۳-۲-۵- اصل حمایت و حفاظت از محیط زیست
۱۲۳.....	۴-۲-۵- اصل پیشگیری
۱۲۴.....	۵-۲-۵- اصل پرداخت توسط آلوده ساز
۱۲۶.....	۶-۲-۵- اصل احتیاطی
۱۳۳.....	فهرست منابع
۱۳۷.....	پیوست ها

مقدمه

ابتدای کلام را زینت می‌بخشم به ستایش پروردگار از لسان مولی الکونین، فخر عالمین امام علی (ع) در مطلع نهج البلاغه که فرمودند :

الحمد لله الذی لا یبلغ مدحته القائلون و لا یحصی نعمائه العادون و لا یودی حق المجتهدون الذی لا یدرکه بعد الهمم و لا یناله غوص الفطن؛ الذی لیس لصفته حد محدود و لا نعت موجود و لا وقت معدود و لا اجل ممدود فطر الخلاق بقدرته و نشر الریاح برحمته و تد بالصخور میدان ارضه.

بی‌تردید اهمیت محیط زیست در عصر حاضر بر کسی پوشیده نیست. امروزه موضوع محیط زیست بسیاری از مسائل را در بر می‌گیرد، از جمله می‌توان نام برد : آب و هوا، گرم شدن دمای زمین، بالا آمدن سطح آب دریاها، حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری، نابودی لایهٔ ازن، آثار فعالیت‌های صنعتی ناشی از اعمال انسان، تخریب جنگل‌ها و

آسیب‌های وارده بر محیط زیست ممکن است باعث شود صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر انداخته و در نتیجه، دخالت و اقدام سازمان ملل متحد و شورای امنیت را در پی داشته باشد.

وقایع و حوادثی مانند انفجار چرنوبیل یا بوبال هند به شدت به کشورها هشدار می‌دهد که حفاظت از محیط زیست اعم از هسته‌ای، صنعتی و گازهای گلخانه‌ای و ... اثبات شده است که دیگر مرز نمی‌شناسد و به آسانی از کشورهای زیادی فراتر می‌رود.

لذا مسأله محیط زیست یک مسأله جهانی است و یک موضوع مهم در حقوق بین‌الملل در حال حاضر گردیده است. می‌توان نگاهی به حادثه نیروگاه چرنوبیل در سال ۱۹۸۶ انداخت که سبب شد خسارات جبران ناپذیری برای بسیاری از کشورها ایجاد

۱- این حادثه بدترین حادثه اتمی غیرنظامی تاریخ جهان است که در اکتور شماره ۴ نیروگاه چرنوبیل جایی در نزدیکی کیف پایتخت اوکراین در ۲۶ آوریل ۱۹۸۶ اتفاق افتاد. در اثر انفجار در راکتور بلوک ۴ تأسیسات اتمی، مواد رادیواکتیو برای ساختن حدود ۱۰۰ مپب اتمی آزاد شدند. در اثر این حادثه قریب به ۵ میلیون نفر آسیب دیدند، اگرچه مقامات شوروی سابق، پخش هر گونه خبری را در مورد این فاجعه در آن زمان به شدت ممنوع ساختند. فاجعه چرنوبیل دهشتناک‌ترین فاجعه تکنوژنیک انسانی در تمام تاریخ به شمار می‌آید.

نماید و یا نشت گاز از یک کارخانه در بوپال^۱ هند در سال ۱۹۸۴ موجب مرگ ۴۱۰ نفر و بیماری دویست هزار نفر گردید که پس از انفجارهای اتمی در هیروشیما و ناگازاکی یکی از فجیع ترین ضایعه های محیط زیستی به شمار می آید.

در عین حال خطرات و تهدیدات محیط زیست جهانی پایدار نظیر، تغییرات آب و هوایی، فرسایش لایه ازن و تولید گازهای گلخانه ای خطرات بالقوه بسیاری برای حیات بشری به شکلی نو به همراه می آورند.

در مواجهه با ابعاد وسیع و فوری این گونه مشکلات و مسایل محیط زیست بین الملل، رهبران جهان بطور فزاینده ای مسایل محیط زیستی را از موضوعات حاشیه ای و جانبی به دستور کار اصلی سیاسی شان منتقل کرده اند. کنفرانس ها و معاهدات بین المللی در مورد گرمای جهانی و فرسایش لایه ازن برگزار و یا منعقد شده اند هر چند تعداد اندکی از آنها نشانگر این هستند که جهان وارد قرن جدید دیپلماسی محیط زیستی شده است.^۲ یکی از علل انتخاب موضوع مسئولیت بین المللی دولت ها در زمینه تعهدات زیست محیطی در تحقیق حاضر افزایش نگرانی جامعه بین المللی در خصوص صدمات ناشی از فعالیت های بحران زای زیست محیطی می باشد.

این نگرانی شامل خسارات برون مرزی که منشا آن در یک کشور وجود داشته است نیز می گردد. همچنین خساراتی را نیز که بر فضاء ماوراء حیطه صلاحیت ملی یک کشور نیز تأثیر می گذارد دربر می گیرد. در حال حاضر خسارات و صدمات برون مرزی جهانی به حدی گسترش یافته است که پیامدهای آن کره زمین را در کل متأثر می سازد. بدین ترتیب اقتضاء دارد کلیه دولتها در جلوگیری از نتایج و پیامدهای زیانبار و غیرقابل برگشت ناشی از این فعالیتها مشارکت فعال نمایند.

۱- حادثه نشت گاز در کارخانجات بوپال هندوستان یکی از بزرگترین حوادثی بود که در سال ۱۹۸۴ به وقوع پیوست و عواقب ناشی از آن جامعه انسانی را متأثر کرد و هزاران نفر را در شهر بوپال هند به کام مرگ کشاند.

۲- حقوق بین الملل محیط زیست - ترجمه تحقیقی در مجله حقوقی هاروارد - مترجم دکتر سید فضل الله موسوی - نشر میزان چاپ اول، بهار ۱۳۸۰، ۱۴۸۴ - ۱۴۸۵، vol. 104, PP. 1484 - Harvard Law Review 1991.

بحث مسئولیت دولتها در ارتباط با محیط زیست در چند دهه اخیر اهمیت فراوانی یافته است. سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل در ارتباط با افزایش دمای زمین و تغییرات آب و هوایی در یکی دو سال اخیر حساسیت فوق‌العاده‌ای نشان داده‌اند و رویه دولتها نیز به آن اهمیت فراوان داده است.

آنچه در این پژوهش به بررسی آن پرداخته می‌شود مسئولیت دولتها ناشی از تعهدات زیست محیطی می‌باشد. سعی وافر شده در حد بضاعت علمی خود به این مسئله بپردازد. موضوع اصلی تحقیق این است که اعمال دولتها در چه زمانی و تحت چه شرایطی در خصوص محیط زیست برای آنها ایجاد مسئولیت می‌نماید و مبانی مسئولیت دولت در عرصه حقوق بین‌الملل در این رابطه به چه شکل می‌باشد تا از طریق اثبات مسئولیت بین‌المللی دولتها در این زمینه تعهدات مربوط به پیشگیری و جبران خسارت را بر آنها بار نماییم.

تاریخ بیانگر آن است که از زمان‌های دور انسان برای تداوم حیات اجتماعی خود قواعد و مقرراتی را تدوین نموده و اشخاصی که این مقررات را نقض می‌نمودند مسئول می‌شناخت و به روشهای گوناگون با افراد خاطی برخورد می‌نمود. در سطح بین‌المللی و ظهور قواعد مختلف عرفی و قراردادی، نهادی با عنوان مسئولیت بین‌المللی دولت شکل گرفت تا اینکه بتوان با دولتهایی که قواعد و مقررات بین‌المللی را نقض می‌نمایند و انتساب عمل به آنها محرز می‌گردد برخورد نمود. حدود نیم قرن پیش دود ناشی از کارخانه تریل باعث آلودگی مناطق مرزی کانادا و آمریکا شد و در نتیجه خساراتی به کشاورزان آمریکایی وارد گردید. نخستین اختلاف بین‌المللی در مقوله زیست محیطی میان دو دولت بوجود آمد. مردم جهان بدین ترتیب در مقابل پدیده جدیدی تحت عنوان صدمات وارده به محیط زیست خارج از مرز یک کشور قرار گرفتند. بتدریج دامنه طرح این گونه اختلاف‌ها و مسایل گسترش یافت و خطرهای ناشی از آن بیشتر احساس گردید.

کشورهای جهان و به ویژه کشورهای صنعتی که بیشترین تولید کننده عوامل آلوده کننده محیط زیست می‌باشند تلاش برگزاری همایش‌ها و وضع قوانین نظارتی را آغاز

نمودند. البته بعضی از کشورهای صنعتی از جمله ایالات متحده آمریکا که بیشترین سهم را در تولید گازهای گلخانه‌ای^۱ را دارد به بسیاری از قواعد و مقررات بین‌المللی، از جمله پیمان کیوتو^۲ پای بند نمی‌باشد.

بدین ترتیب مسایل زیست محیطی علاوه بر آنکه به اقدامات انفرادی کشورها نیاز دارد به مشارکت گروهی و دایمی بین‌المللی نیز نیازمند می‌باشد. چشم‌انداز روشنی در حل بسیاری از عوامل ایجاد کننده آلودگی از جمله گازهای گلخانه‌ای نمی‌توان امیدوار بود به جز اینکه کشورهای آلوده کننده محیط زیست از جمله ایالات متحده آمریکا و چین تغییر نگرش در این زمینه داشته باشند. به روشنی می‌توان اجلاس کپنهاک^۳ را مصداقی از این نوع نگاه دانست، که بدون تصمیم‌گیری قاطعی به کار خود پایان داد.

بنابراین امنیت زیست محیطی مستلزم دیدی وسیع به حاکمیت است و نمی‌توان آن را در چهار چوب مرزهای سیاسی و حقوقی تعریف کرد. باید اذعان داشت که بسیاری از معاهدات زیست محیطی بین المللی موجود برای برخورد جدی با عوامل امنیت زای زیست محیطی بسیار ناکافی است. در اغلب موارد این گونه معاهدات به جای آن که پیش گیرنده باشند حالت واکنشی دارند گرچه اینک بسیاری از دولت‌ها نیاز به همکاری جهانی را برای مقابله با تهدیدات زیست محیطی درک کرده اند، لکن در عمل از واگذاری اقتدار کافی به نظام‌های بین المللی ابا دارند، زیرا هنوز اسیر تعریف و ستفالیایی از حاکمیت اند. امنیت زیست محیطی بین المللی تنها در شرایطی حاصل می‌شود که همکاری جهانی پشوانه آن باشد. تحقق صلح پایدار جهانی و رفاه اقتصادی مستلزم

۱ - گازهای گلخانه‌ای (Green House Gases): شامل بخار آب، دی اکسید کربن، اکسید نیتروژن، ازن و متان است که در اثر برخی از فعالیت‌های انسان در مقادیر زیاد رها می‌شود و بسیاری بر این عقیده اند که به روند گرمایشی جهان کمک می‌کند.

۲- پیمان کیوتو (Kyoto Protocol)، پیمانی است بین‌المللی به منظور کاهش صدور گازهای گلخانه‌ای که عامل اصلی گرمایش زمین در دهه‌های اخیر محسوب می‌شود. این پیمان در سال ۱۹۹۷ در کنفرانس سازمان ملل در شهر کیوتو ژاپن مورد توافق دولتها قرار گرفت.

۳- اجلاس جهانی تغییرات اقلیمی در کپنهاک دانمارک توسط سازمان ملل متحد در ۲۶ نوامبر ۲۰۰۹ تشکیل گردید. در این اجلاس با تمامی تدابیر و تلاش‌های بین المللی از جمله سازمان ملل متحد، به علت عدم همراهی کشورهای آمریکا و چین نتوانست به اهداف مثبتی دست یابد.

همکاری جهانی و وجود رویکردهای مشترک نسبت به حفاظت و صیانت از اکوسیستم کره زمین به معنای اعم است.

شیوه کار در این کتاب عبارت از آن است که با توجه به فقدان منابع داخلی که مستقیماً به این موضوع اختصاص یافته باشد سعی بر آن بوده که از قواعد و مقررات بین‌المللی در این زمینه و همچنین دکترین و رویه قضایی و رویه دولتها بهره گرفته و جایگاه حقوقی مناسبی برای این موضوع در حقوق بین‌الملل معاصر مشخص شود.

این پژوهش شامل یک مقدمه کلی و پنج فصل می‌باشد. فصل اول تحقیق، تعهدات زیست محیطی و فصل دوم، اصول و قواعد کلی مربوط به مسئولیت بین‌المللی دولتها را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. در فصل سوم به مبانی مسئولیت بین‌المللی دولتها ناشی از تعهدات زیست محیطی می‌پردازد. در این فصل مفهوم مسئولیت دولتها در عرصه محیط زیست و همچنین منبع این مسئولیت در حقوق بین‌الملل قراردادی و عرفی ذکر می‌گردد. در فصل چهارم مسئولیت دولتها در قبال نقض تعهدات زیست محیطی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این فصل مفهوم خسارات زیست محیطی و شیوه‌های جبران خسارت مورد بحث قرار می‌گیرد. فصل پنجم، مسئولیت دولتها در پیشگیری از صدمات زیست محیطی و نقض تعهدات زیست محیطی، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد.

در خاتمه نیز، نتیجه‌گیری پژوهش و اینکه دولتها در قبال محیط زیست تحت صلاحیت خویش و خارج از آن بر طبق حقوق معاهدات و عرف بین‌الملل مسئولیت دارند، ذکر می‌گردد.